

Теоретико-методологічні засади аналізу локальної політичної культури

Мирослава Лендсьел,
кандидат історичних наук,
докторант Національного університету
„Киево-Могилянська академія”

Автор аналізує теоретичні конструкції та методологічний інструментарій, який може бути використаний для виміру та оцінки локальної політичної культури, зокрема в регіоні Центральної і Східної Європи. Пропонується застосовувати класичну теорію політичної культури Г. Алмонда і С. Верби, методологію „демократичного аудиту” Д. Бітума, методіку виміру політичної культури на місцевому рівні, запропоновану Дослідницьким центром ім. А. де Токвіля, які в сукупності враховують можливі розбіжності у політичних орієнтаціях еліти і громадян, а також специфічний вплив культурних факторів на політичну участь у центральноєвропейських суспільствах.

Концепт політичної культури, введений до наукового обігу у 1960-х роках, а потім дещо призабутий (вплив інституційного погляду на сутність політики), „відродився” через два десятиліття внаслідок процесу демократизації, що розпочався у Південній Європі та Латинській Америці. Культурні чинники стали вважатися такими, що належать до переліку передумов успіху демократизації та консолідації демократичного режиму. Тоді ж було сформульоване припущення, що демократична політична культура є радше результатом, аніж однією з причин формування демократичних інститутів [38, с. 635].

Досягнутий компроміс щодо трьох аспектів політичної культури, а точніше – форм орієнтації людини щодо політики – пізнавальної (cognitive), емоційної (affective), оціночної (evaluational), а також конкретних політичних об’єктів цих орієнтацій – політичної системи, політичного процесу і політичного управління, визначених Г. Алмондом і С. Вербою, зумовили розробку інструментарію її загальної оцінки і, опосередковано, рівня демократії взагалі [31, с. 15; 32, с. 27 - 28].

Визначень політичної культури є немало. Однак, напевно, найбільш прийнятним є запропоноване Л. Даймондом: політична культура – це

властиві певному народові погляди, настанови, цінності, ідеали, оцінки політичної системи своєї країни та своєї ролі в цій системі [5, с. 884]. Вчені, які раніше розробляли теоретико-методологічну основу дослідження політичної культури та її застосування для аналізу стану політики взагалі, доходять, в цілому, консенсусу в питанні, що політична культура в межах одного національного суспільства не буває однорідною, адже знання, емоції та оцінки політики зазвичай відрізняються у простих громадян та еліти, а також у представників різних регіональних, етнічних груп чи навіть інституційних середовищ. Л. Даймонд, зокрема, вважає, що говорити про політичну культуру нації можна, якщо розуміти її як суміш чи рівновагу різних субкультур в межах однієї країни; різниця між основними культурними стереотипами часто більша в межах однієї нації, аніж між ними [5, с. 885].

Одним з перших спробував класифікувати політичні субкультури (на прикладі американського суспільства) Д. Елазар. Він визначив типи традиційної, моралізаторської та індивідуалістичної субкультур. Вони домінують у різних штатах і громадах США [34].

Слід зазначити, що поряд з „відродженням” концепту політичної культури на зламі 1980 - 1990-х років були артикульовані сумніви щодо інструментальності цього поняття та його існування як політичного явища, яке можна виміряти й оцінити. Так, В. Рейсінгер узагальнив основні вразливі аспекти теорій політичної культури, які не дозволяють визначити межі та сутнісні відмінності між політичною культурою політичної еліти і загальною політичною культурою суспільства, інтегрувати політичні орієнтації окремих осіб у колективні, визначити межі взаємодії між культурою і політичними інститутами, вплив політичної культури на результати політичної діяльності [45, с. 328 - 352].

Ця критика стала додатковим стимулом для пропонентів концепту політичної культури. Зокрема, на локальному рівні західні політологи сприймали культурологічний підхід як такий, що „відтіснить” теорію режимів, згідно з якою вироблення місцевої політики стає результатом торгу і домовленостей урядових структур та органів влади і груп інтересів. Відносини урядів з громадянами, чинник політико-культурних орієнтацій та поведінки громадян вважався другорядним [36]. Окрім того, незважаючи на вплив ЗМІ на процеси зближення різних культур, а також їх розмиття через підвищення мобільності, а, отже, міграції громадян, вивчення взірців політичних орієнтацій на місцеву рівні підтверджує існування феномена локальної політичної культури.

Зауважимо, що Г. Алмонд і Г. Верба у дослідженнях політичної культури враховували, зрештою, „локальне” коріння політичної культури. Так, демократичний тип політичної культури, або ж раціонально-активістський, тобто культуру, яка (уявно) мала відповідати демократичним інститутам, вони вважають ідеальним типом, оскільки у політичній практиці усталених демократій домінує змішаний тип, який можна ще назвати громадянською

культурою. Цей тип передбачає врівноваження ролі громадян як учасників політики (політичної конкуренції і конфлікту) з їх роллю підданих державі, і парохіяльною – „локальною” – роллю членів сімей, соціальних і громадських організацій, спільнот поза межами політики [31, с. 339 – 360]. На їхню думку, громадян, представників змішаної культури, можна диференціювати як активних учасників політики і підданців влади, однак навіть перші частково виконують роль підданців, а також членів певної місцевої спільноти. Отже у змішаній (чи громадянській) культурі громадянин стає похідним від трьох ролей – „підданця”, „учасника” і „прихожанина”, і саме в третій ролі особа використовує міжособистісні та соціальні зв'язки, які вона розвивала протягом життя [1].

В Україні вже на початку 1990-х років до вивчення проблематики політичної культури звернулося чимало вчених. Зокрема, аналізу піддавалися теоретичні аспекти цього явища та явища соціального капіталу як спорідненого феномена [7, с. 7 – 15; 9; 10; 22, с. 54 – 63; 17; 24, с. 50 – 52; 25; 29], особливості політичної культури в Україні, зокрема, регіональні та локальні [8; 11; 13; 15; 16; 18; 21; 27; 28; 30].

Для нашого дослідження важливим є аналіз аспектів політичної культури, які необхідно оцінити для визначення стану політичної культури регіональних еліт в посткомуністичних суспільствах, запропонований Л. Харченко, а саме: політична свідомість, гендерний фактор, рівень політичної міграції, стиль політичної мови і поведінки [27; 28].

Слід зазначити, що виконується ще мало досліджень політичної культури в суспільствах країн Центральної і Східної Європи. Виняток становлять лише розвідки еволюції форм цього явища в Росії і Болгарії, здійснені Н. Ротар [20] і В. Бурдяк [3], а також врахування цього фактора в порівнянні процесу демократизації у постколоніальних і посткомуністичних державах Н. Сбітневою. Н. Сбітнева, зокрема, зробила висновок про „взаємозв'язок між формуванням національних політичних культур і терміном перебування суспільства під тоталітарними режимами, з одного боку, та демократизацією і змістом національних стратегій розвитку, їх ефективності й успішності, з іншого боку” [23].

Невивчені предметні поля зумовлюють мету нашого дослідження, а саме – визначення оптимальної теоретичної основи та методологічної бази для аналізу та оцінки стану локальної політичної культури в специфічному, з політико-культурної точки зору, регіоні Центральної і Східної Європи.

Конкретні наші завдання такі:

- узагальнення теоретичних розробок про можливості використання поняття політичної культури для оцінки стану демократії;
- аналіз моделей виміру та оцінки політичної культури на локальному рівні;
- врахування специфіки суспільств Центральної і Східної Європи у

виробленні теоретико-методологічної основи аналізу локальної політичної культури та оцінки демократії.

Базовою гіпотезою розвідки є припущення, що політична культура – це показник консолідації демократії у певному суспільстві, а політико-культурні прояви на локальному рівні громад – індикатор стану місцевої демократії. Серед інших вихідних гіпотез пропонуємо тезу про неоднорідність політичної культури певного національного суспільства, її поділ на субкультури, які можуть бути різними у різних соціальних, етнічних та інституційних середовищах, зокрема у місцевих громадах, культурне тло яких визначається комбінацією цих середовищ.

У нашому дослідженні використовуємо твердження Г. Алмонда і С. Верби, що одним із об'єктів політичної культури є політичне управління, вироблення політики (policy), яке (додамо від себе) може відбуватися на різних горизонтальних рівнях, включно з місцевим, і включає мету політичного управління, спосіб прийняття рішень та ефективність управління.

Цілком підтримуємо думку, що культурний детермінізм, тобто пояснення політичного процесу, зокрема демократизації, у зв'язку, насамперед, з політичною культурою не може бути продуктивним підходом. Як зазначав Г. Алмонд, „політична культура впливає на структуру та ефективність урядування, але, безперечно, аж ніяк не визначає їх” [5, с. 886]. Водночас інституційні та культурні аспекти політики, без сумніву, взаємопов'язані і піддаються двостороннім впливам.

В останні десятиліття у західній політології відновилися спроби вимірювання та оцінки стану демократії в певному суспільстві. Було, зокрема, використано підхід „демократичного аудиту”, згідно з яким демократія як політичний режим має певні засадничі принципи функціонування, кількісний вимір яких сприяє загальній оцінці її стану. Найбільш популярним став „аудиторський” підхід Д. Бітема. На його думку, „демократія – це політичне поняття, що стосується загальнообов'язкових рішень про правила і політику для певної групи, об'єднання чи суспільства. Воно полягає в тому, що прийняття рішень мають контролювати всі члени спільноти, які є рівними, і воно є таким настільки, наскільки цей контроль здійснюється. Тобто демократія охоплює споріднені принципи народного контролю і політичної рівності” [2, с. 46].

Веручи до уваги, що предметом нашого дослідження є процеси і явища локального рівня, зауважимо, що, за Д. Бітемом, у невеликих і простих об'єднаннях громадяни можуть безпосередньо контролювати колективне прийняття рішень, тобто ідеал демократії стає легше досяжним.

Д. Бітем виокремлює чотири взаємопов'язані виміри демократії, в тому числі і стан громадянського суспільства. Цей аспект, проте, найбільш спірний, оскільки ще тривають дискусії, вважати чи ні громадянське суспільство передумовою формування і функціонування демократії, а

чи її інтегральною частиною. Д. Бітем дотримується другої позиції: він використовує термін „демократичне суспільство”, яке, окрім значної автономії від держави, притаманної громадянському суспільству, включає чимало додаткових характеристик, зокрема й демократичний характер політичної культури та освітньої системи.

Таким чином, тип (характер) політичної культури сприймається як один з критеріїв, за яким можна оцінити рівень демократії.

Водночас загальні показники рівня демократичності суспільства диференціюються на часткові показники, для яких збираються дані як відповідь на чітко окреслені питання. Так, демократичний характер політичної культури визначається за такими питаннями:

- наскільки поширена політична участь у всіх її формах; наскільки вона репрезентує різні сегменти суспільства, а також наскільки вона обмежується соціальними, економічними та іншими чинниками;
- наскільки традиції і культура суспільства підтримують основні демократичні принципи народного контролю та політичної рівності;
- наскільки народ довіряє здатності політичної системи розв’язувати основні проблеми суспільства і своїй спроможності впливати на цей процес [2, с. 46 - 48, 62].

Існує цілком справедливе побоювання, що в суспільствах, які лише переходять до демократії, зазначені показники, можливо, слід доповнити додатковими індикаторами або ж їх уточнити.

Логічно припустити, що для визначення типу політичної культури громадян, зокрема, оцінки стану їх громадянськості, доцільно використовувати соціологічні методи дослідження, в тому числі й вивчення громадської думки. Як зазначав Л. Даймонд, аналіз цих даних „може ще й з’ясувати нам, як маси оцінюють ефективність функціонування своїх (молодих) демократій, якою мірою їм властиві інші атрибути демократичної культури, такі як, наприклад, довіра, толерантність, ефективність і громадсько-політична активність, і як ці та інші погляди і цінності пов’язані з вірою в легітимність демократії” [5, с. 897].

Це припущення було використано для започаткування на початку 1990-х років програми „Барометр нових демократій” (New Democracies Barometer), в межах якої здійснювалося опитування громадської думки щодо функціонування демократії і ставлення до попередніх політичних режимів, а також використання цих даних для побудови схеми чинників формування демократичної легітимності [5, с. 929].

На початку 2000-х років американська, зокрема, політична наука запропонувала складніші моделі виміру та оцінки політичної культури на локальному рівні. Так, Р. ДеЛеон і К. Нафт запропонували індекс „Нової політичної культури” (New Political Culture (NPC), який, окрім характеристик політичної участі, зокрема – електоральної поведінки, участі в акціях протесту, пропонує враховувати такі показники місцевих громад, як соціальна диверсифікація (включно з етнічною і расовою),

гендерні ролі та ставлення до людей нетрадиційної сексуальної орієнтації [33].

При виробленні теоретико-методологічної основи для оцінки політичної культури постає слушне запитання: чи варто диференціювати політичну культуру громадян і політиків, що їх репрезентують? Зокрема, якщо йдеться про локальний вимір політичної культури – культури, що склалася в громадах, і до якої належать представники місцевих урядів.

У 1950-х - 1980-х роках дослідження місцевої політики у політичній науці сприймалося майже винятково як аналіз політичної діяльності еліти, представленої у владі чи в групах інтересів, які взаємодіють з цією владою для досягнення спільно ухвалених рішень [36]. На переконання більшості дослідників, політичні еліти першими досягають схильності до легітимності та процедурних норм демократії – спочатку, цілком можливо, з корисливих мотивів як таких, що сприятимуть приходу до влади. Саме тому, якщо ці еліти зацікавлені в консолідації демократії (з будь-яких причин), вони сприятимуть поширенню серед населення взірців демократичної, а відтак (за Г. Алмондом і С. Вербою) і громадянської культури [5, с. 894 - 897].

Тим часом Р. Даль у теорії поліархії, аналізуючи таку її форму, як консоціативна демократія, опосередковано наголошує, що дослідження політичних культур має набути форми аналізу політичних орієнтацій лідерів різних сегментів суспільства із змішаними культурами (субкультурами), які, власне, й вирішують латентні та відкриті конфлікти, що визрівають у відносинах між різними соціально-культурними групами [6, с. 537-540].

Таким чином, західні „класики” теорії політичної культури в цілому погоджуються, що, досліджуючи її стан у певному соціумі, необхідно виокремити орієнтації еліт і співвіднести їх з орієнтаціями щодо політики громадськості в цілому. Досягнуто також консенсусу, що політична культура є одним з факторів політичної участі, а тому через аналіз форм участі можна оцінити специфіку культурних орієнтацій громадян, зокрема їх приналежність до певної субкультури [14, с. 89].

Згідно з визначенням, запропонованим А. Романюком, поняття „політична участь” характеризує індивідуальну практичну дію громадянина в політичній сфері та є ключовим компонентом механізмів функціонування демократичної системи [19]. Їй також притаманна повторюваність у часі.

У вивченні політичної участі набув визнання підхід А. де Токвіля: її інтенсивність свідчить про формування громадянської спільноти (civic community) [26].

Р. Патнам зазначає, що такі види політичної діяльності, як голосування, обговорення політики, участь у діяльності груп чи партій можна назвати „громадськими”, оскільки їх мета – досягнення колективних вигод, а не задоволення особистого інтересу. На думку Р. Патнама, такі показники,

як виборча активність, членство у добровільних асоціаціях, інтерес в обговоренні політичних питань, є індикаторами існування громадянської спільноти і демократичного характеру політичного процесу [44].

Деякі західні вчені вважають, що для країн Центральної і Східної Європи формування учасницького підходу до політики не менш важливе, ніж зростання ВВП і реформування державного управління, оскільки без активної участі громадян неможлива консолідація демократії [37, с. 665; 40; 43]. Підставою для такого висновку стала низька політична участь у країнах ЦСЄ, зокрема зниження рівня виборчої активності, що, як явище, сформувалося відразу після „оксамитових революцій” і початку інституційної демократизації, що було названо „ефектом завершення медового місяця”.

Вчені називають класичний набір чинників, які впливають на рівень політичної участі. Це ресурси громадянина (знання, час, гроші); соціалізація особи, шляхом участі в структурах громадянського суспільства.

Для посткомуністичних суспільств додатковими є структурні фактори, зокрема гіпотеза про вплив нових політичних інститутів і процедур на цінності і поведінку громадян. Другий фактор (вплив громадянського суспільства) розглядається крізь призму відносин, які формуються в його надрах як соціальний капітал (Р. Патнам). Його основними взаємозалежними показниками є участь (громадянська) і довіра, яка поділяється, у свою чергу, на міжособистісну та інституційну. Таким чином, рівень довіри, що формується у відносинах між громадянами, визначає і рівень іншого виду участі, а саме участі політичної.

Л. Даймонд доповнює: рівень міжособистісної довіри є одним з чинників політичної довіри – довіри до інститутів, позаяк вона може характеризувати відносини не лише між пересічними громадянами, але й представниками еліти. Політичні еліти, які довіряють одна одній, легше інституалізують домовленості між особою, аніж політики, які не вірять обіцянкам іншої сторони [5, с. 933].

Місцеві громади, які мають вищий рівень довіри, легше піддаються політичній мобілізації, оскільки населення мотивоване до досягнення цілей, які стосуються „загального блага”.

Цікаво, що Р. Патнам простежив зв'язок між соціальним капіталом, який з'являється на мікрорівні (рівні громад) з капіталом, що формується на рівні усього суспільства і впливає на так зване „добре урядування” на рівні держави. Члени місцевих спільнот (асоціацій) і громад, що звикли до співпраці і знають головні принципи (само)урядування, є більш чутливими до низької ефективності державних інституцій і критичними щодо них [12, с. 223].

З огляду на це теоретичне припущення, низький рівень довіри громадян до державних і громадсько-політичних інститутів і взаємної довіри між ними, що склався у період соціалізму, є засадничою причиною незадовільних показників політичної участі у країнах Центральної і

Східної Європи [44].

Дослідження свідчать, що недовіра, яка домінує в громадсько-політичному житті, а також зацикленість на „приватній” сфері життя всупереч громадській, значно впливає на політичну поведінку центральноєвропейців. Низький рівень довіри спостерігається й до політичних інститутів. Як свідчать опитування, здійснені 2001 року, 72 % громадян регіону вважають, що нові політичні режими більш корумповані, ніж старі. Водночас у середовищі вузьких соціальних мереж спостерігається висока вірогідність довіри між членами, що дає підстави для висновку про їх потенційну роль у дифузії демократичної політичної культури і консолідації політичної культури взагалі [41, с. 77].

Емпіричні докази того, що в Центральній Європі вже на початку 1990-х років склався вищий рівень „активізму взаємодії” (transnational activism) між різними організаціями громадянського суспільства, громадянським суспільством та політичними організаціями, аніж „індивідуальний активізм” на рівні осіб чи груп. З одного боку, це, безумовно, призводить, на першому етапі, до формування елітарної демократії, а з іншого, сприяє залученню більшої кількості осіб до політики [41, с. 90].

Пізніші дослідження (кінець 1990-х - початку 2000-х років) демонструють, що в державах ЦСЄ ця залежність не безпосередня. Мається на увазі, що рівень соціальної довіри, який спостерігався у післявоєнний період в релігійних інститутах, економічна та міжособистісна взаємодопомога взагалі не трансформувалися у підвищений рівень політичної участі після демократизації політичних процедур на початку 1990-х років. Деякі вчені взагалі піддали сумніву можливість використання концепту „соціального капіталу” для досліджень у регіонах ЦСЄ, позаяк відносини, що склалися між людьми в комуністичний період, підпорядковувалися іншим логічним закономірностям, аніж тим, що діють у західному світі. І вони досить статистичні, щоб змінитися протягом 1990-х років [39, с. 209].

Цікавою є гіпотеза, що підтверджується й емпіричними дослідженнями: членство в комуністичних партіях у період соціалізму приваблювало, як правило, людей активних і тих, що цікавилися політикою (фактор ресурсів). Тож після початку демократичних трансформацій на зламі 1980 - 1990-х років „старі” партійні активісти, з високим рівнем вірогідності, почали брати участь у нових формах політичної діяльності і досить швидко адаптувалися до демократичних стандартів політики [37, с. 667].

Більшість західних політологів вважає, що, незважаючи на позірну „революційність” подій 1989 - 1991 років, у країнах ЦСЄ перехід до демократії насправді був результатом „торгу між елітами”, а не свідченням громадських рухів. Внаслідок цього формуванню демократичних інститутів передувало становлення демократичної політичної культури, зокрема активістського типу (за типологізацією С. Верби). Водночас створення правових засад демократії сформувало сприятливе інституційне середовище для формування політичної культури активістського типу,

оскільки громадяни отримали шанс на так звану „політичну освіту”, випробовуючи на власному досвіді демократичні інститути, створені політичною елітою на зламі 1980 - 1990-х років.

Комбінація таких підходів дозволила Н. Леткі припустити, що рівень політичної участі у країнах ЦСЄ залежить від набору наступних чинників: 1) рівень членства у добровільних асоціаціях (фактор соціального капіталу); 2) рівень довіри до інститутів і між громадянами (фактор соціального капіталу); 3) сприятливого поєднання участі громадян у добровільних асоціаціях та їх високого рівня довіри до інститутів; 4) попереднє членство в прокомуністичних партіях; 5) впровадження політичними елітами демократичних інститутів і процедур [37, с. 668].

Однак гіпотези Н. Леткі підтверджені лише частково. Так, членство у добровільних асоціаціях впливає на рівень політичної участі тоді, коли це є залученням до діяльності організацій розвитку громад (communal organizations), а не професійних асоціацій. Водночас було підтверджено, що участь у діяльності комуністичних партій та супутніх організацій стало доброю „школою демократії”, оскільки вона зумовила високий рівень культури участі її членів у трансформаційний період, незважаючи на чинник зміни організаційної приналежності.

Вплив такого чинника соціального капіталу, як довіра, не був підтверджений: громадяни, які мають міжособистісну довіру, беруть участь у політичному житті на такому ж рівні, як і громадяни, що не довіряють одне одному та громадським інститутам [37, с. 675]. Зауважимо, що ще 1994 року Е. Мюлер і М. Селігсон, порівнюючи емпіричні дані з багатьох країн, зробили висновок, що рівень довіри між громадянами не корелюється з рівнем демократії. Вони взагалі поставилися скептично до суттєвої ролі громадянської культури для консолідації демократії; навіть, навпаки, виявили позитивний вплив демократичних інститутів на її формування [38, с. 646].

Іншим об'єктом нашої уваги є методи дослідження політичної культури, яку поділяють політики центральноєвропейського регіону, обрані до місцевих представницьких органів влади, яка, зокрема, проявляється у їх відносинах з громадянами. Для аналізу варто скористатися теоретичною схемою, запропонованою К. Ніколеску і А. Горцеа: політики можуть обрати два способи (стилі) відносин з громадянами: 1) орієнтований на громадян (citizen-oriented), засадничою характеристикою якого є розвинуті канали комунікації з жителями громади та співпраці з ними; 2) орієнтації на систему управління (system-oriented), яка віддає перевагу відносинами всередині органів влади, а також зв'язкам з іншими владними структурами [39, с. 209]. К. Ніколеску і А. Горцеа висунули гіпотезу, що політики, які поділяють принципи демократичного типу політичної культури, віддаватимуть перевагу підходу, орієнтованому на громадян.

Науковці Дослідницького центру імені А. де Токвіля (Toqueville Research Center), узагальнивши теоретичні розробки західної та

Мирослава Лендъел

центральноєвропейської політичної науки, запропонували методологію виміру локальної політичної культури. Згідно з нею, політична культура на рівні громад має кілька змістових сфер, які необхідно виміряти, аби оцінити узагальнено:

- 1) участь громадян у політиці на місцевому рівні;
- 2) політична культура громадян;
- 3) політична культура обраних місцевих політиків [35, с. 38 - 45].

Індикатори, запропоновані цими дослідниками, збір даних за якими допоможе оцінити стан локальної політичної культури, узагальнені у таблиці 1.

Таблиця 1
Індикатори виміру локальної політичної культури у країнах
Центральної та Східної Європи

Сфера	Індикатор	Джерело даних
Участь громадян у політиці на місцевому рівні	Участь у місцевих виборах	Виборча статистика
	Кількість учасників виборчих кампаній	Виборча статистика
	Кількість впливових неінституалізованих громадянських акцій	Опитування громадян
	Кількість формальних запитів громадян до місцевих депутатів (радників)	Статистика місцевих урядів
	Кількість учасників політичних подій	Опитування громадян
Політична культура громадян	Політична обізнаність громадян про місцеву політику	Опитування громадян
	„Громадянськість” жителів	Опитування громадян
	Легітимність політичної системи (системи місцевого самоврядування/управління)	Опитування громадян
	Довіра до місцевих політичних лідерів	Опитування громадян
	Відчуття місцевої приналежності	Опитування громадян

Політична культура обраних місцевих політиків	„Громадянськість” обраних місцевих політиків	Опитування обраних місцевих політиків
	Демократичні норми та цінності, які поділяються політиками	Опитування обраних місцевих політиків
	Узгодженість політичних пріоритетів з інтересами громадян	Опитування обраних місцевих політиків та громадян
	Соціальний капітал обраних політиків	Опитування обраних місцевих політиків
	Компетентність обраних політиків	Опитування обраних місцевих політиків

Зауважимо, що стан політичної культури розглядається як один з аспектів оцінки місцевої демократії у громадах країн Центральної і Східної Європи, для чого використовується методологія „демократичного аудиту”.

Таким чином, інтеграція класичних теорій політичної культури, зокрема в інтерпретації Г. Алмонда і С. Верби, концепції політичних субкультур Д. Елазара, соціального капіталу Р. Патнама створює теоретичну основу для дослідження проявів політичної культури на місцевому рівні (рівні громад). При цьому слід використовувати припущення про можливі відмінності в політико-культурних орієнтаціях широкої громадськості і політичних еліт, взаємовплив і змістовий зв'язок між політичною культурою та участю. Водночас методологія „демократичного аудиту” як виміру поточного стану демократії, застосована до місцевого рівня, може бути інструментом для оцінки впливу локальної політичної культури на стан місцевої демократії.

Література:

1. **Алмонд Г. А., Верба С.** Гражданская культура и стабильность демократии // Полис. – 1992. – № 4. – С. 122 - 135.
2. **Бітем Д.** Головні принципи й показники демократичного аудиту // Визначення і вимірювання демократії / За ред. Д. Бітема; Пер. з англ. Г. Хомечко. – Львів: Літопис, 2005. – С. 42 - 67.
3. **Бурдяк В. І.** Розвиток політичної культури Болгарії в контексті сучасних демократичних змін суспільства // Політична культура: теорія, проблеми, перспективи. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2004. – С. 92 - 126.
4. **Верба С.** Представницька демократія і демократичні громадяни: філософське та емпіричне розуміння // Демократія: Антологія / Упоряд. О. Проценко. – К.: Смолоскип, 2005. – С. 943 - 982 („Політичні цінності”. Вип. 1).
5. **Даймонд Л.** Консолідація демократії і політична культура //

Демократія: Антологія / Упоряд. О. Проценко. – К.: Смолоскип, 2005. – С. 882 - 942 („Політичні цінності”. Вип. 1).

6. **Даль Р.** Дилеми плюралістичної демократії // Демократія: Антологія / Упоряд. О. Проценко. – К.: Смолоскип, 2005. – С. 533 - 544 („Політичні цінності”. Вип. 1).

7. **Кокорська О. І., Кокорський В. Ф.** Політична культура: теоретико-методологічні проблеми // Політична культура: теорія, проблеми, перспективи. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2004. – С. 7 - 15.

8. **Лебединська Г. О.** Політико-стабілізаційна роль місцевого самоврядування в умовах суспільно-політичної трансформації сучасної України: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2004. — 20 с.

9. **Максимова О. М.** Місце та роль неконвенційної політичної участі в функціонуванні політичних систем: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02; Миколаїв. держ. гуманіт. ун-т ім. П. Могили. — Миколаїв, 2007. — 18 с.

10. **Матусевич В.** Політична культура: теоретико-методологічні проблеми дослідження // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 1998. – № 4 - 5.

11. **Нагорний В.** Методологічні аспекти вивчення політичної культури України // Стратегічна панорама. – 2006. – № 1 // <http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/2006-1>.

12. **Патнам Р.** Творення демократії: Традиції громадянської активності в сучасній Італії / Р. Д. Патнам разом з Р. Леонарді та Р. Й. Нанетті; Пер. з англ. В. Ющенко. – К.: Видавництво Соломії Павличко „Основи”, 2001. – 302 с.

13. **Пахомов Ю.** Політична культура посттоталітарної доби // Політологічні читання. – 1992. – № 2. – С. 40 - 51.

14. **Перрі Дж., Мойзер Дж.** Більше участі – більше демократії? // Визначення і вимірювання демократії / За ред. Д. Бітема; Пер. з англ. Г. Хомечко. – Львів: Літопис, 2005. – С. 68 - 93.

15. **Погоріла Н. Б.** Регіональні поділи в Україні: на прикладі політичної культури // Політична культура: теорія, проблеми, перспективи. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2004. – С. 63 - 81.

16. Политическая культура населения Украины. Результаты социологических исследований / Е. Головаха, Н. Панина, Ю. Пахомов, М. Чурилов, И. Буров / Инт-т социологии НАН. – К.: Наукова думка, 1993. – 135 с.

17. Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні: Аналіт. звіт / С. Г. Рябов, С. О. Кисельов, О. Кисельова та ін. – К.: ТанDEM, 2004. – 79 с.

18. **Проскуріна О. О.** Формування політичної культури українського суспільства: проблеми і перспективи розвитку: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2001. — 20 с.

19. **Романюк А.** Порівняльний аналіз основних форм політичної участі громадян країн Західної Європи // Віче. – 2008. – № 1 // <http://www.viche.info>

20. **Ротар Н. Ю.** Посткомуністичні зміни в політичній культурі Росії: досвід для України // Політична культура: теорія, проблеми, перспективи. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2004. – С. 92 - 110.

21. **Рудакевич О.** Політична культура України: руйнація та шляхи відродження // Розбудова держави. – 1995. – № 10. – С. 25 - 35.

22. **Рябов С. Г.** Особливості громадянської освіти у формуванні політичної культури перехідного суспільства // Наукові записки: Національний університет „Києво-Могилянська Академія”. – Т. 31: Політичні науки / НаУКМА; Редкол.: В. Брюховецький та ін. – К., 2004. – С. 54 - 63.

23. **Сбітнева Н.** Порівняльний вимір демократизації постколоніальних і постсоціалістичних держав: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04; НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин. — К., 2002. — 16 с.

24. **Степанова Н. Є., Сербіна Ю. В.** Електоральна культура сучасної політичної еліти України // Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій: Матеріали міжнародної наукової конференції, для студентів, аспірантів, науковців. У 6 ч. – Суми: РВВ СОІППО, 2008. – Ч. 1. – С. 50 - 52.

25. **Сукачов В. В.** Політична довіра як складова соціального капіталу громадянського суспільства: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01; Дніпропетровський національний університет. – Дніпропетровськ, 2005. – 13 с.

26. **Токвіль А.** Про демократію в Америці. — К.: Всесвіт, 1999.

27. **Харченко Л. В.** Політична культура регіональних політичних еліт: можливі підходи до вивчення (на прикладі Львівської області) // Стратегічні пріоритети. – 2007. – № 4 (5). – С. 27 - 32.

28. **Цимбалістий Б.** Політична культура українців // Сучасність. – 1994. – № 3. – С. 94 - 105; №4. – С. 77 - 90.

29. **Ясинська В. С.** Особливості трансформації політичної культури в умовах становлення демократичного політичного режиму: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2004. — 20 с.

30. **Яцунська О. О.** Політична культура місцевих виборів: порівняльний аналіз виборчих кампаній до Миколаївської міської ради // Політична культура: теорія, проблеми, перспективи. – К.: Видавець ПАРАПАН, 2004. – С. 82 - 91.

31. **Almond G. A., Verba S.** The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations. – Princeton: Princeton University Press, 1963.

32. **Almond G. A., Verba S.** The Civic Culture Revised: An Analytical Study. – Boston: Little Brown, 1980.

33. **DeLeon R. E., Naff K. C.** Identity Politics and Local Political Culture: The Politics of Gender, Race, Class and Religion in Comparative Perspective:

Paper Prepared for Prepared for Delivery at the 2003 Annual Meeting of the American Political Science Association, Pennsylvania Convention Center and Hotel Marriott, Philadelphia, August 28 - 31, 2003.

34. **Elazar D.** American Federalism: A View from the States. - New York: Harper and Row, 1972.

35. The Indicators of Local Democratic Governance Project Concepts and Hypotheses / Ed. by G. Soos: Tocqueville Research Center. - Budapest, 2001. - P. 38 - 45.

36. **Kraus N.** Beyond Regime Theory: Political Culture and Public Opinion in Urban Politics: Text of Presentation Prepared for Delivery at the 63rd Annual Conference of the Midwest Political Science Association, April 7 -10, 2005.

37. **Letki N.** Socialization for Participation? Trust, Membership, and Democratization in East-Central Europe // Political Research Quarterly. - 2004. - Vol. 57. - pp. 665 - 679.

38. **Muller E. N., Seligson M. A.** Civil Culture and Democracy: The Question of Causal Relationships // American Political Science Review. - 1994. - Vol. 88. - № 4. - pp. 635 - 652.

39. **Niculescu C., Gorcea A.** Approaches to Local Representation in Poland, Estonia, and Bulgaria // Faces of Local Democracy: Comparative Papers from Central and Eastern Europe / Ed. by G. Soos, V. Zentaj. - Budapest: OSI - LGPSRI, 2005. - pp. 209 - 241.

40. **Paxton P.** Social Capital and Democracy: An Interdependent Relationship // American Sociological Review. - 2002. - Vol. 67. - № 2. - pp. 254 - 277.

41. **Petrova T., Tarrow S.** Transnational and Participatory Activizm in the Emerging European Polity: The Puzzle of East-Central Europe // Comparative Political Studies. - 2007. - Vol. 40. - pp. 74 - 95.

42. **Pop D.** Municipality Size and Citizens' Effectiveness: Hungary, Poland, and Romania // Faces of Local Democracy: Comparative Papers from Central and Eastern Europe /Ed. by G. Soos, V. Zentaj. - Budapest: OSI - LGPSRI, 2005. - pp. 169 - 206.

43. The Post-Communist Citizen / Ed. Barnes S., Simon J. - Budapest, Hungary: Erasmus Foundation, 1998.

44. **Putnam R. D.** Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community. - New York: Simon and Schuster, 2000.

45. **Reisinger W.** The Renaissance of a Rubric: Political Culture as Concept and Theory // International Journal of Public Opinion Research. - 1995. - Vol. 7. - № 4. - pp. 328 - 352.